

21. Brandurile nu sunt o invenție modernă. La fel ca Elvis Presley, și faraonul era mai curând un brand decât un organism viu. Pentru milioane de supuși, imaginea lui conta mult mai mult decât existența sa în carne și oase, iar ei continuau să-l venereze multă vreme după ce murea.

Gândiți-vă, de exemplu, la un spital modern. Când ajungeți acolo, recepționarul vă înmânează un formular standard și vă pune o serie de întrebări prestabilite. Răspunsurile voastre îi sunt transmise mai departe unei asistente, care le confruntă cu normele spitalului pentru a decide ce analize preliminare să vă facă. După aceea, vă măsoară, să zicem, tensiunea arterială și pulsul și ia o probă de sânge. Medicul de gardă examinează rezultatele testului inițial și urmează un protocol strict pentru a stabili în ce secție să vă interneze. În secția respectivă vi se fac analize mult mai amănunțite, precum o radiografie sau un RMN funcțional, impuse de niște ghiduri medicale groase. Specialiștii analizează apoi rezultatele conform unor baze de date statistice bine cunoscute și decid ce medicamente să vă administreze sau ce teste suplimentare să mai facă.

Grație acestei structuri algoritmice, nu contează cine este recepționarul, asistenta sau medicul de gardă. Tipul lor de personalitate, opiniile lor politice și dispozițiile lor de moment sunt irelevante. Câtă vreme respectă cu toții regulamentele și protocoalele, au mari șanse să vă vindece. Potrivit idealului algoritmic, soarta voastră se află în mâinile „sistemului”, și nu în mâinile muritorilor din carne și oase care se întâmplă să ocupe un post sau altul.

Ce este valabil pentru spitale este valabil și pentru armate, închisori, școli, corporații – și pentru regatele antice. Desigur, Egiptul antic era mult mai puțin sofisticat din punct de vedere tehnologic decât un spital modern, dar principiul algoritmic era același. Și în Egiptul antic, majoritatea deciziilor erau luate nu de o singură persoană înțeleaptă, ci de o rețea de funcționari conectați prin intermediul papirusurilor și al inscripțiilor în piatră. Acționând în numele faraonului, zeul viu, rețeaua a restructurat societatea umană și a reconfigurat lumea naturală. De exemplu, faraonii Senusret al III-lea și fiul său, Amenemhat al III-lea, care au condus Egiptul din 1878 î.Hr. până în 1814 î.Hr., au amenajat un canal uriaș care lega Nilul de mlaștinile din valea Fayyum. Un sistem complex de diguri, bazine și canale secundare devia o parte din apa Nilului către Fayyum, creând un imens lac artificial de 50 de miliarde de metri cubi de apă¹. Comparativ, lacul Mead, cel mai mare lac de acumulare artificial din Statele Unite (format de barajul Hoover), are cel mult 35 de miliarde de metri cubi de apă.

Proiectul de construcție de la Fayyum i-a dat faraonului puterea de a controla apele Nilului, de a preveni inundațiile distrugătoare și de a asigura provizii valoroase de apă pe timp de secetă. În plus, a transformat valea Fayyum, dintr-o mlaștină năpădită de crocodili și înconjurată de un deșert sterp, în grâнарul Egiptului. Pe malul noului lac artificial a fost construit orașul Shedet, căruia grecii îi spuneau Crocodilopolis – orașul crocodililor. Era dominat de templul zeului-crocodil Sobek, care era identificat cu faraonul (statuile de la acea vreme îl înfățișează uneori pe faraon cu cap de crocodil). Templul adăpostea un crocodil sacru, pe nume Petsuchos, care era considerat a fi întruparea vie a lui Sobek. La fel ca faraonul-zeu viu, zeul viu Petsuchos era îngrijit cu dragoste de preoții templului, care răsfătau reptila norocoasă cu mâncare din belșug și chiar cu jucării și o împodobeau cu mantii aurite și coroane bătute cu pietre prețioase. La urma urmei, Petsuchos era brandul preoților, iar autoritatea și mijloacele lor de trai depindeau de el. Când Petsuchos murea, era ales numaidecât un nou crocodil care să-i ia locul, în vreme ce reptila moartă era îmbălsămată și mumificată cu grijă.

Pe vremea lui Senusret al III-lea și Amenemhat al III-lea, egiptenii nu aveau nici buldozere, nici dinamită. Nu aveau nici măcar unelte din fier, cai de povară sau roți (roata a început să fie folosită în viața de zi cu zi în Egipt în jurul anului 1500 î.Hr.). Uneltele din bronz erau considerate tehnologie de ultimă oră, dar erau atât de scumpe și de rare, încât cea mai mare parte a muncii de construcție era efectuată cu unelte confecționate doar din piatră și lemn, mânuite de oameni. Mulți susțin că marile proiecte de construcție din Egiptul antic – toate barajele, lacurile de acumulare și piramidele – trebuie să fi fost realizate

de extraterestri din spațiul cosmic. Cum altfel ar fi putut crea asemenea minuni o cultură care nu dispunea nici măcar de roată sau de fier ?

Adevărul este cu totul altul. Egiptenii au construit piramidele și lacul Fayyum nu grație vreunui ajutor extraterestru, ci unor abilități organizatorice desăvârșite. Bazându-se pe mii de birocrați cu știință de carte, faraonul a recrutat zeci de mii de muncitori și a asigurat suficientă hrană ca să le ajungă ani la rând. Atunci când zeci de mii de muncitori cooperează vreme de câteva decenii, pot construi o piramidă sau un lac artificial chiar și cu unelte din piatră.

Faraonul nu ridica un deget, firește. Nu el colecta taxele, nu el întocmea schițele arhitecturale și cu siguranță nu punea mâna pe lopată. Dar egiptenii credeau că doar rugăciunile adresate faraonului-zeu viu și patronului său ceresc Sobek puteau salva valea Nilului de inundații și secete nimicioare. Aveau dreptate. Faraonul și Sobek erau entități imaginare care nu făceau nimic ca să crească sau să scadă nivelul apelor Nilului, dar, atunci când milioane de oameni credeau în faraon și în Sobek și, prin urmare, au cooperat, construind baraje și săpând canale, inundațiile și secetele au devenit rare. Față de zeii sumerieni, și cu atât mai mult față de spiritele Epocii de Piatră, zeii Egiptului antic erau entități cu adevărat puternice, care întemeiau orașe, organizau armate și controlau viețile a milioane de oameni, vite și crocodili.

Ar putea părea ciudat să atribuim unor entități imaginare meritul de a fi construit sau controlat diverse lucruri. Însă în prezent spunem de regulă că Statele Unite au construit prima bombă nucleară, că China a construit Barajul celor Trei Defileuri sau că Google construiește o mașină autonomă. Atunci, de ce să nu spunem că faraonul a amenajat un lac de acumulare și că Sobek a săpat un canal ?

Existența pe hârtie

Așadar, scrierea a facilitat apariția unor entități fictive puternice care au organizat milioane de oameni și au remodelat existența râurilor, mlaștinilor și crocodililor. În același timp, scrierea i-a făcut pe oameni să creadă mai ușor în existența unor asemenea entități fictive, deoarece îi obișnuia să experimenteze realitatea prin intermediul simbolurilor abstracte.

Vânătorii-culegători își petreceau timpul cățărându-se în copaci, căutând ciuperci și vânzând porci-mistreți și iepuri. Realitatea lor de zi cu zi consta în copaci, ciuperci, porci-mistreți și iepuri. Țăranii lucrau toată ziua pe câmp, arând, recoltând, măcinând porumbul și având grijă de animalele din curte. Realitatea lor de zi cu zi era să simtă pământul noroios sub picioarele goale,

mirosul boilor înhămați la plug și gustul pâinii calde, proaspăt scoase din cuptor. În schimb, funcționarii cu știință de carte din Egiptul antic își petreceau cea mai mare parte din timp citind, scriind și calculând. Realitatea lor de zi cu zi consta în însemne cu cerneală pe pergamente de papirus, care stabileau cine ce câmp deținea, cât costa un bou și ce taxe anuale aveau de plătit țăranii. Un scrib putea decide soarta unui întreg sat dintr-un condei.

Marea majoritate a oamenilor au rămas analfabeți până în epoca modernă, dar administratorii indispensabili au început să vadă tot mai mult realitatea prin intermediul textelor scrise. Pentru această elită alfabetizată – fie în Egiptul antic, fie în Europa secolului XX –, orice lucru scris pe o bucată de hârtie era cel puțin la fel de real precum copacii, boii și ființele umane.

În primăvara anului 1940, când naștii au invadat Franța prin nord, o bună parte dintre evreii francezi au încercat să fugă din țară prin sud. Ca să treacă granița, aveau nevoie de vize pentru Spania și Portugalia și, împreună cu o mulțime de alți refugiați, zeci de mii de evrei au asediat consulatul portughez din Bordeaux, într-o încercare disperată de a obține hârtia care avea să le salveze viața. Guvernul portughez le-a interzis consulilor săi din Franța să emită vize fără aprobarea prealabilă a Ministerului de Externe, dar consulul de la Bordeaux, Aristides de Sousa Mendes, a decis să ignore ordinul, aruncând pe apa sâmbetei

22. Aristides de Sousa Mendes, îngerul cu ștampila de cauciuc.

o carieră diplomatică de treizeci de ani. În timp ce tancurile naziste se apropiau de Bordeaux, Sousa Mendes și echipa sa au lucrat încontinuu vreme de zece zile și nopți, dormind pe sponci, eliberând vize și ștampilând hârtii. Sousa Mendes a emis mii de vize înainte să se prăbușească de epuizare.

Guvernul portughez – care nu era tocmai dornic să accepte vreunul dintre acești refugiați – a trimis agenți care să-l escorteze pe consulul neascultător înapoi acasă și l-a dat afară din cadrul Ministerului de Externe. Însă funcționarii cărora nu le păsa de necazurile oamenilor aveau o stimă deosebită pentru documente, iar vizele pe care Sousa Mendes le-a emis în ciuda dispozițiilor au fost respectate de birocrății francezi, spanioli și portughezi, ajutând 30.000 de oameni să evite capcana nazistă a morții. Sousa Mendes, înarmat doar cu o ștampilă de cauciuc, a fost responsabil de cea mai amplă operațiune de salvare desfășurată de un singur individ în timpul Holocaustului².

Sanctitatea înscrisurilor a avut deseori efecte câtuși de puțin benefice. Din 1958 până în 1961, China comunistă a desfășurat campania intitulată Marele Salt Înainte, prin care Mao Zedong își dorea să transforme rapid China într-o superputere. Întrucât avea de gând să folosească surplusul de cereale pentru a finanța proiecte industriale și militare ambițioase, Mao a dispus dublarea și triplarea producției agricole. De la birourile guvernamentale din Beijing, cererile sale

23. Una dintre miile de vize care au salvat vieți semnate de Sousa Mendes în iunie 1940.

imposibile au coborât pe scara ierarhică a birocrățiilor, ajungând, prin intermediul administratorilor de provincii, până la conducătorii satelor. Funcționarii locali, temându-se să dea glas criticilor și vrând să intre în grațiile superiorilor lor, au fabricat rapoarte imaginare cu creșteri dramatice ale producției agricole. Pe măsură ce cifrele născocite urcau înapoi pe scara ierarhică, fiecare birocrat le înflorește și mai mult, adăugând câte un zero ici și colo dintr-un condei.

Drept urmare, în 1958 guvernul chinez a fost informat că producția anuală de cereale era cu 50% mai mare decât era în realitate. Dând crezare rapoartelor, guvernul a vândut milioane de tone de orez altor țări și a cumpărat arme și utilaje grele, pornind de la premisa că rămăsese suficient orez pentru a hrăni populația chineză. Rezultatul a fost cea mai cumplită foamete din istorie, care a ucis zeci de milioane de chinezi³.

În același timp, rapoartele entuziaste despre miracolul agricol al Chinei au făcut înconjurul lumii. Julius Nyerere, președintele idealist al Tanzaniei, a fost profund impresionat de succesul chinez. Ca să modernizeze agricultura Tanzaniei, Nyerere s-a hotărât să creeze gospodării colective după modelul chinez. Atunci când țărani au obiectat la acest plan, Nyerere a trimis armata și poliția să distrugă satele tradiționale și să strămute forțat sute de mii de țărani în noile gospodării colective.

Propaganda guvernamentală prezenta gospodăriile ca pe niște paradisuri în miniatură, dar multe dintre ele existau doar în documentele statului. Protocoalele și rapoartele scrise în capitala Dar-es-Salaam precizau că în data cutare locuitorii satului cutare erau strămutați la gospodăria cutare. În realitate, atunci când sătenii ajungeau la destinație, nu găseau absolut nimic. Nici case, nici câmpuri, nici unelte. Cu toate acestea, funcționarii își raportau lor înșiși, dar și președintelui Nyerere succese răsunătoare. În realitate, în mai puțin de zece ani, Tanzania a fost transformată, din cel mai mare exportator de alimente din Africa, într-un importator care nu-și putea hrăni nici propriii locuitori fără ajutor extern. În 1979, 90% dintre agricultorii din Tanzania trăiau în gospodării colective, dar generau doar 5% din producția agricolă a țării⁴.

Deși istoria scrierii este presărată cu nenumărate incidente asemănătoare, beneficiile unei administrații mai eficiente au cântărit, în general, mai mult decât costurile, cel puțin din perspectiva guvernului. Nici un conducător nu putea rezista tentației de a încerca să modifice realitatea dintr-un condei și, dacă se producea un dezastru, remediul părea să fie scrierea unor memorii și mai voluminoase și emiterea unor noi coduri, edicte și ordine.

Poate că limbajul scris a fost conceput ca o modalitate modestă de a descrie realitatea, dar a devenit treptat o modalitate puternică de a remodela realitatea. Atunci când rapoartele oficiale se băteau cap în cap cu realitatea obiectivă,